

AZ EMBER ÚJ VILÁGA

A technikai civilizáció századában bekövetkezett változások nagymértékben átalakították gondolkodásunkat és kapcsolatunkat a természettel. A modern technika megnövelte az ember képességeit, új környezetet teremtett az ember köré. Ebben kell keresnünk azoknak a problémáknak a gyökerét, melyek korunkat olyannyira foglalkoztatják.

Több mint két és fél ezer évvel ezelőtt egy kínai filozófus beszélt először a gépek használatából származó veszélyekről. Tanmeséjében egy öreg kínai azzal érvel, hogy aki gépet használ, az „gépszívet kap“, és minden romlatlan gondolata veszendőbe megy. A régi kínai mese értelmét azóta számtalanszor újrafogalmazták. Ma már divat a civilizáció „emberroncsoló hatásáról“ írni és beszélni. Az ember felemelkedése, térben és időben való kiterjeszkedése viszont együtt járt a szerzőszámok fejlődésével; a technika önmagában nem lehet oka a gondolkodásban és életmódban mutatkozó válságjelenségeknek. A tudomány és technika ugrásszerű fejlődése az utóbbi száz évben — szemben a régi századokkal — az emberiség számára nem hagyott időt, hogy a rohamosan átalakuló életfeltételekhez alkalmazkodjék. Erre a történelemben nincs analógia.

Az ipari forradalom kezdetén, a XVII—XVIII. században olyan technika alakult ki, amelyben a gép az emberi kéz mozgását utánozta. A mechanikai gépek mint modellek a természet alaposabb megismerését is lehetővé tették. Az ésszel és munkával alkotott „második természet“ (Leonardo kifejezése) kezdte tanulmányozni az ember az „első“ törvényszerűségeit. Közben az ipar térhódításával az életforma is átalakult. Megindult az évezredek közösségi élet felbomlása.

Francis Bacon és követői azt hitték, hogy a természet törvényei egy nemzedéken belül megismerhetők. Bacon maga egy új világot várt a tapasztalati tények gyűjtésétől; a homo novust a méhhez hasonlította, aki „anyagot gyűjt a kert és mező virágaiból, melyet saját erejéből átalakít és mézzé érlel“. Az új Atlantisz boldog sziget, tudósok kormányozta állam, ahol a megelégedettség forrása a tudományos alkotómunka. Bacon lelkesedése túlharsogta azokat a társadalmi és gazdasági problémákat, amelyeket az ipari és tudományos fejlődés hozott magával. Célunk itt nem az, hogy részletesen elemezzük az újkor eleji „természettudományi és technikai bizakodás“ jelenségét, csak utalunk a kezdeti és a kifejtett ipari civilizáció közérzete, távlatlátása közötti különbségre. Bacon és kora nem láthatta előre az életforma és életmód gyökeres átrendezésével járó társadalmi és tudati változásokat, melyek az embert szembefordították saját magával.

A technika lényegesen csak a múlt század második felétől változott meg. „Igazában csak a XIX. század vége felé kezdtek kialakulni a tudományos eredetű és tudományos jellegűket mindvégig megőrző iparok, például a kémiai és az elektrotechnikai ipar, teljes kibontakozásuk pedig a XX. században következett be“ (John D. Bernal). Az elektrotechnika és az automatizálás az ember és a gép viszonyának új formáját teremtette meg. Az atomtechnika a természeti erők olyan kiaknázását tette lehetővé, amellyel azelőtt nemcsak közvetlen tapasztalati kapcsolatunk nem volt, de elképzelni sem tudtuk volna.

A technika lépésről lépésre újabb területekre hatol be, szemünk láttára alakítja környezetünket, fejlődése az ember anyagi jólétét segíti elő. Találóaan írja Werner Heisenberg: „Ennek a célnak értékes mivoltát éppoly kevéssé vitatjuk, mint a természettudomány terén a természetmegismerés értékének magától értetődő voltát; mindkét cél »a tudás hatalom« közhelyszerű jelszavába olvad össze. Bár egy közös célnak való alárendelés minden egyes technikai folyamatra nézve igazolható, mégis az egész fejlődésre jellemző, hogy az egyes technikai folyamatok gyakran annyira csupán közvetve kapcsolódnak a közös célhoz, hogy egy-egy folyamatra már alig lehet megállapítani, hogy az egy közös cél elérésére szolgáló tudatos terv része. Ilyen esetekben aztán a technika szinte már nem is az anyagi hatalom kiterjesztésére irányuló emberi törekvés termékének tűnik, hanem inkább egy olyan nagyarányú biológiai folyamatnak, amelynél az emberi organizmust jelentő struktúrák mindig nagyobb mértékben vivődnek át az ember környezetére; a technikából tehát biológiai folyamat lesz, amely mint ilyen már kivonja magát az ember ellenőrzése alól, mert »az ember megteheti ugyan, amit akar, de nem akarhatja, amit akar.«

A tudományos-műszaki forradalommal az emberiség történetében új korszak kezdődött, amelynek jelentősége a tűz és a szerszámok felfedezésének korszakához hasonlít. A technika haladása meggyorsította a civilizációknak egyetlen világcivilizációba való összeolvadását. Az ember létét, gondolkodását, lelkületét döntően meghatározó változásokat a tudományos-műszaki forradalom a létfeltételek gyökeres átalakításával idézte elő. Mindenekelőtt az *életforma* alakult át, amely az *életmód* keretét alkotja. A társadalomtudomány e két fogalmat — életforma és életmód — nem mindig határolja el egymástól, pedig megkülönböztetésük a társadalom tanulmányozásának alapvető szemléleti és módszertani feladata. Ebből adódik, hogy a változásokat közvetlenül a technika és az ember kapcsolatából vezeti le, holott ez csak egyik oldala a jelenségnek. A valóságban adott létfeltételek között kerülünk kapcsolatba a technikai mechanizmussal, amely meghatározza mindennapi életvitelünket és a technikával való kapcsolatunkat.

Az emberiség történetében az életforma első nagy forradalma, mely a maihoz hasonlóan világméretű és korszakmeghatározó jelentőségű volt, az ősközösség felbomlásának idejére tehető, amikor a fémesszközök alkalmazása teljesen átalakította az létfeltételeket, amikor a társadalmi munkamegosztás és az anyagi javak termelésének új szervezete megszüntette az egymásrautaltság nemzeti kapcsolatrendszerét. A vérségi kötelékek helyébe a területi szervezet lépett; a fizikai és a szellemi munka, a város és a falu elvált egymástól. Az új életforma új szellemi-erkölcsi beállítódás kialakulását tette lehetővé, amely évszázadokig, egészen a tudomány és technika legújabbkori forradalmáig kultúránk alapja volt. Az emberiség a görög—római életmodeliben nőtt nagykorúvá.

A XVII. századdal kezdődött életforma-forradalom a fejlett ipari államokban századunkban teljeseedik ki. Jelentőségét és lehetőségeit még nem tudjuk teljesen felmérni, csak a tényeket ismerjük és a kultúrában jelentkező válság tüneteit, a változás szellemi és erkölcsi jelzéseit. A városiasodás, az automatizált tömegtermelés, a munkaszervezet klasszikus formájának felbomlása, a hagyományos közösségi élet megszűnése stb. olyan létfeltételeket teremtett, amelyek nemcsak hogy nem hasonlatosak a régihez, hanem gyökeresen új környezetet hoztak létre: az ipari—városi környezetet.

Az ember mindennapos kapcsolata a technikával elkerülhetetlen. Eszközeit nem tudjuk elutasítani magunktól, ahogyan a tanmesebeli kínai tette, mert mindennapi életünkhöz tartoznak. Életmódunkat is az ipari civilizáció létfeltételei ha-

tározzák meg. A mai ember családjától távoli munkahelyen dolgozik, háztömbben lakik, modern hírközlő eszközök útján értesül a világ eseményeiről, a házimunka nagyobb részét is géppel végzi. Az ipari-intézményi szervezetben az emberi kapcsolatok ésszerű mérlegelés és meggondolás alapján köttetnek, ami döntően befolyásolja a magatartást, az elvárásokhoz való alkalmazkodást. Az új világban az egyén kénytelen létfeltételeitől meghatározott viselkedést és életmódot kialakítani. A kézműves vagy földműves számára életkörülményei lehetővé tették, hogy elgondolásait önállóan valósítsa meg. A modern életformában az egyének a társadalmi racionalitás követelményrendszere szerint kell tevékenykednie, és magánéletét is ehhez kell alkalmaznia. „Választási“ lehetősége leegyszerűsödik az *elvárt* teljesítésére, aminek csak módoszatai változatosak. Ezért a technika és az ember kapcsolatát tanulmányozva nem szabad szem elől téveszteni azokat a létfeltételeket, melyek az életforma alapjai. Az ember és a gép viszonyának és kölcsönhatásának az életforma ad keretet.

A gép mindenekelőtt az ember *teljesítőképességét növeli*. Elég csak arra hivatkoznunk, hogy egy közepes számítógép annyi műveletet végez, mint ugyanannyi idő alatt 500 000 ember. A közlekedés és a tömeghírközlés közelebb hozta egymáshoz a Föld országait. Az ürrepüléssel az ember kilépett „gravitációs börtönéből“. Az anyagi javak mennyisége a termelés automatizálása útján megváltozott, s ez olyan fogyasztási szint elérését teszi lehetővé, amely világszerte megszüntetheti a szegénységet. Megváltozik az embernek a termelésben elfoglalt helye is. A modern ipari termelés teljesen átalakítja a szakmai struktúrát, csökken a dolgozók fizikai igénybevétele, ellenben fokozódik idegrendszeri megterhelésük a munka során. A jövő a távirányítási gépeké. Az automata gépsorok kezelése és vezérlése állandó kezdeményezést és gondolkodást igényel. Megszűnik a termelőmunka részműveletekre tagoltsága. Az automatizált termelésben tipikus munkaerő lesz a sokoldalúan képzett, önálló kezdeményezésre képes szakmunkás. A tőkés munkamegosztás „csavareMBERÉBŐL“ értelmes alkotó lesz.

Napjainkban állandó téma a modern életforma válsága. Mindenekelőtt tisztáznunk kell: *életformaválságról* nem lehet szó, hiszen még az ipari civilizációban legelőbbre haladott országokban sem alakult ki az az életforma, melyben az emberiség a következő századokban élni fog. A klasszikus — még az ipari forradalom által létrehozott — civilizáció fejlődésének befejeződéséről lehet szó legfeljebb, és azokról a változásokról, amelyek napjainkban teljeseznek ki. A régi látható elavulása, az új kiforratlansága mindig „vihart kavart“ a művészi és filozófiai kifejeződési formákban. Elég, ha itt a görög drámára hivatkozunk például. Nem a görög polisz jutott Aiszkhülosz vagy Szophoklész korában válságba, hanem az új életforma és életmód kialakulásának problematikája vált az egész társadalmat foglalkoztató létkérdéssé. Korunkban sem az ember és a gép viszonyának válságáról kell beszélnünk, hanem az alkalmazkodás elégtelenségéről.

Mi korunk alapvető, az ember létét és világfelfogását érintő kérdése? Az ipari technika és a tudomány egyfelől, az ember erkölce és szellemi beállítódottsága másfelől nem egyforma ütemben fejlődik. A tudat túléli azokat a társadalmi viszonyokat, amelyek létrehozták. Az ember erkölce elmaradt a tudományos és technikai haladás mögött, s ennek következtében visszahúzó erők is hatnak. Még nem alakult ki a *tudományos-műszaki forradalomnak megfelelő* szellemi-erkölcsi beállítódás és magatartásforma, az ipari civilizáció szükségese és helyes életformája. Az egyensúlyvesztés a rossz közérzetben jelentkezik. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a meggyorsult idő egy nemzedék életén belül megkérdőjelezi az értékrendszert, átformálja az életmódot. A középkorban a nemzedékek dédszülőktől déd-

unokáig ugyanabban az értékrendszerben nőttek fel és haltak meg; a technikai változások hiánya miatt az életmód is változatlan volt. A változás csak a XIX. századtól kezd gyorsabb ütemben kibontakozni, hogy aztán századunk második felére teljessé váljon.

Korunkat egyebek közt az is jellemzi, hogy a tudomány és a technika kölcsönhatása szorosabbá vált; a tudomány és a technika fejlesztése ma már alig választható el egymástól. A következmény: az anyagi javak előállításának meghatványozódása. A tudomány teljesen megváltoztatta az ember világképét, elképzelését helyéről és szerepéről a világegyetemben. A tudomány és technika megnövelte az ember lehetőségeit, kitágította a megismerés mezőit — de magára hagyta a végtelen világegyetemben. Kopernikusz és Kepler, Galilei és Newton, az újkor természettudományát megalkotók korában még eleven volt a középkori világkép: a természetet és az embert Isten teremtményének tekintették. „Mivel pedig a tér végtelenül osztható — írta Newton —, és anyag nincs szükségszerűen mindenütt, megengedhetőnek látszik az is, hogy Isten képes bizonyos formájú és alakú, bizonyos térbeli arányú és talán különböző sűrűségű és erejű anyagrészecskéket teremteni, ezáltal változtatni a természet törvényeit és bizonyos fajta világokat létrehozni a világegyetem bizonyos részeiben. Mindenesetre nem látok mindezekben semmiféle ellentmondást.“

Robert Boyle tudományos végrendeletében arra kérte a fizika igazságainak kutatóit, hogy tudományos törekvéseiket fordítsák „a természet teremtményének dicsőségére és az emberiség javára“. De a heliocentrikus világkép érvényre jutása kételkedést ébresztett, a Föld kiválasztottságába vetett hit szertefoszlott; az embereknek olyan gondolataik támadtak, amelyek az igazság és a jog fogalmának új meghatározásához vezettek.

A tudomány és a művészet sokáig az emberi lélek tökéletesedésének szempontjából értelmezte a világegyetemet. A keresztény szemléletben az ember a teremtés koronája, s ugyanez a szemlélet a megváltás reményét kínálta számára, ha kudarcot vallana földi tevékenységében. A modern tudományos felfedezések és a fejlődéstudomány mindent viszonylagossá tettek. A Föld többé nem központi helyszín, a világ és az ember sorsa nem kötődik egymáshoz. Jellemző, hogy a századforduló óta kezdenek beszélni a „horror of Cosmos“-ról és az ember elvesztettség-érzéséről. A világűr kutatása meg éppenséggel olyan erkölcsi és világnézeti alternatíva elé állítja az embert, amilyennel soha ezelőtt nem találkozott. A tudományból kisugárzó létszemlélet az átlagembernél nem eszmék vagy tételek formájában tudatosul, hanem bizonyos titok-érzésben jelentkezik. A technikai korszak mindennapi embere kiszolgáltatottságának kétségei között él, s e kétségeket nem tudja eloszlatni saját egyszeri létezésének felismerése sem.

„Föld-központú“ régi értékrendszerünk, világszemléletünk, életfilozófiánk nem adott választ az ittlét értelmének kérdésére. Ugyanakkor a materialista fejlődéstudomány, ismeret- és lételmélet önmagában még nem ad életkedvet, derűt, alkotói vágyat, egyszóval erőt ahhoz, hogy végességünk tudatát elviseljünk.

*

A szociológusok közül többen a nagyméretű, az emberre is kiterjedő elgépiesedésben keresik az elidegenedés okát. Ismeretes, hogy egy-egy űrrepülő minden cselekvését, szinte minden mozdulatát előre kiszámítják, végrehajtását előírják és ellenőrzik; az űrrepülők „beprogramozva“ végzik feladatukat. Az űrvilág különbözik a földitől. A földrajzi felfedezések idején a tengerek és szárazulatok

kutatói belátásuk szerint cselekedhettek, és ami még fontosabb, feladataikat sokféleképpen végezhatték el. Az űrben mindez az egyetlen ésszerű lehetőségre egyszerűsödik. Ez a technikai mechanizmus mindaddig semmiféle veszélyt nem rejteget, ameddig tisztán technikai jellegű feladatok megoldására alkalmazzák. A „programozott modell“ azonban alapul szolgálhat az ember földi irányítására is, bizonyos szempontból ésszerű cselekvési formák kidolgozására, amelyek nagy teljesítmények elérésének lehetőségét villantják fel a mennyiségi eredményekre törekvők előtt.

Minden kornak megvan a maga gondolkodási-cselekvési modellje, amely a kor tudományának gondolkodásmódja alapján készül. Elég, ha a történeti példák közül csupán La Mettrie embergép-modelljére mint a XVIII. század mechanikus gondolkodásának tipikus termékére hivatkozunk. Mechanika — emberbe vetítve. Hasonló törekvések napjainkban is felfedhetők. A programozott irányítást mind szélesebb körben alkalmazzák a társadalom vezetésében, a mass media jó eszköz arra, hogy hírádatával olyan beállítódást teremtsen, amely megfelel a szabványcselekvések előre kidolgozott rendszerének. Nemcsak a technika rejt tehát veszélyeket, hanem működési elvének a társadalomra való kivetítése is, annak a társadalomvezérlési elvnek a térhódítása, amely szerint az ember gépiesen is irányítható szerkezeti elem. A társadalom kibernetikus rendszerként és az ember eszközként való felfogása csupán az elméleti fejtegetésekben tűnik elvontnak; a fejlett tőkés társadalom fogyasztói mechanizmusának működtetése tényszerűen példázza mindezt. Arthur Koestler még a negyvenes években azt írta *Darkness at Noon* (Sötétség délben) című művében, hogy minden találmány a demokráciát fenyegeti, mert érthetetlen a közember számára. Ami néhány évtizeddel ezelőtt még feltevésnek tűnt, azt ma már tényként kell elfogadnunk. A modern tőkésállamot az utca emberének akarata, szándéka és célja nélkül, jól működő irányítási rendszerrel tartják egyensúlyban, azoknak az eszközöknek és találmányoknak a segítségével, amelyekért — amikor az újságban olvas róluk — fenntartás nélkül hajlandó lelkesedni.

Wright Mills a „menedzseri demiurgosz“ három tendenciája között említi a hatalom gyakorlásában mutatkozó eltolódást a nyílt uralom felől a manipuláció irányába. „A huszadik század amorf világában a manipuláció váltja fel az uralmat, és a legyőzött nincs tisztában legyőzöttségével.“ A technikai eszközök és működési elvek távirányítási rendszerének kivetítése a társadalmi-gazdasági életre a fejlett ipari országokban a technikát az ember ellen fordítja.

Hogy milyen veszélyt rejthet a technikai eszköz az ember számára, azt a legszembetűnőbbben a mass media véleményalkotás-uniformizáló hatása mutatja. „Házhoz szállítva“ kapjuk a világ eseményeit, szemtanúi lehetünk a holdutazásoknak, tőlünk több ezer kilométer távolságban zajló sporteseményeket, színházi előadásokat nézhetünk végig a lakásban. A mass media hírtovábbítása informatív jellegű és antiintellektuális. Még az érdekes viták, a tudományos előadások is csak nehezen ösztönöznek önálló gondolkodásra, hiszen a megszólalók és az elhangzó vélemények „tekintélye“ befolyásolja az ítéletalkotást. A mass mediából sugárzott kultúra bizonyos értelemben sokkal hatékonyabb a hagyományos könyvkultúránál. A néző könnyen befogadja a látottakat, s főleg ha azok többször megismétlődnek, agysejtjei akarata ellenére asszimilálják a közölt híryanagyot. A részvétel nem igényel értelmi erőfeszítést. A képek pergése lehetetlenné teszi a „visszalapozást“, az újragondolást. A fül és szem egymást kiélesítve fogadja be a képernyő közléseit. A kép immúnis a kritikai észrevételekkel szemben. Természetesen ezért nem a mass mediát kell megsemmisíteni; a modern civilizációban lehe-

tetlen és értelmetlen lemondani egy olyan technikai eszközzől, amely új ismeretekkel gyarapíthatja tudásunkat. A mass mediát nem elutasítani kell, hanem okosan beépíteni kultúránkba, s hagyományaink maradandó értékeivel együtt hasznosítani. A találmány nem szükségszerűen rombolja a demokratikus közéletet, hanem csak akkor, ha egyoldalúan alkalmazzák, és ha a társadalom átlagemberéből hiányzik a kritikai-szellemi beállítódottság életének alkotó megszervezésére.

A modern életformában jelentkező erkölcsi válság nemcsak a magáramaradottságban, egyensúlyvesztésben és a szervezett befolyásolás nyomán kialakuló „vidám robotemberek” tömegének növekedésében mutatkozik, hanem az építő cél nélküli társadalmi mozgalmak terjedésében is. A hippik mozgalma például szinte tételszerűen fogalmazta meg a technicizált ipari társadalomból való kivonulásnak, az újfajta közösségi élet megteremtésének vágyát. A fiatalok lázadása változatos formákban tör felszínre — a politikai cselekvéstől a kábítószerek fogyasztásáig. Az erkölcsi egyensúlyát veszített társadalom vészjelzései, tiltakozásai ezek az elégiésedés ellen. De találunk riasztóbb jelzéseket is. Az űrrepülők holdraszállásának korában Észak-Írországbán a vallási elvakultság köntösébe öltözött társadalmi konfliktus és a nacionalizmus szedi áldozatait. A faji megkülönböztetés állampolitika Rhodesiában és Dél-Afrikában. Világméretekben növekszik a bűnözés. Nem egy tőkés országban folyik a nemzetiségek elnyomása, nyílt vagy burkolt beolvasztása a többségbe. S a felsorolást hosszasan folytathatnánk. Ami lehetetlennek kellene hogy lássék a világegyetem dimenzióiban gondolkodó ember előtt, az mindennapos esemény: például az erőszak ma inkább érvényesül, mint a film, a rádió, az űrrepülés kora előtt, egy fizikailag szűkebb kiterjedésű, alacsonyabb technikai színvonalú világban.

Sem a rohamosan gyarapodó tudományos ismeretek, sem a technika nem tudják megoldani az ipari civilizáció emberének létkérdéseit; nem adnak feleletet az élet értelmének mindig újra jelentkező kétségeire. Erkölcsünk és értékrendszerünk még nem nyújt pontos eligazítást a modern életforma idegen világában. A technikát az ember teremtette, de még nem tudja, mit kezdjen vele. Mindenekelőtt szükséges a mennyiségi növekedést elválasztani a fejlődéstől. A technika a külső feltételeket változtatja meg, olyan mennyiségi eltolódást idéz elő, amely a kritikátlan szemlélő előtt alapvető átalakulásnak, fejlődésnek tűnik. Elég, ha itt a fogyasztás megnövekedésére, a kényelmi feltételek gyors megváltozására utalunk. Az egyes országok közötti fejlődési szintkülönbséget is mennyiségi mutatókkal méri. A civilizációs fejlődés legmagasabb csúcának a „post-industrial society” egy főre jutó évi nemzeti jövedelmét tekintik, mintha ez a növekedés a fejlődés legfelsőbb fokát jelentené. Tagadhatatlan, hogy az embernek szüksége van az anyagi jólétre, de a fejlődés betetőzése távolról sem ez. A modern technikával az anyagi javak termelésében elérhető növekedés csupán kerete lehet az ember tökéletesebb erkölcsi-szellemi életének. S itt jutottunk el ahhoz a kérdéshez, amely a technika és az ember kapcsolatában minden bizonnyal sokkal fontosabb, mint a levegő szennyeződése vagy a túlnépesedés.

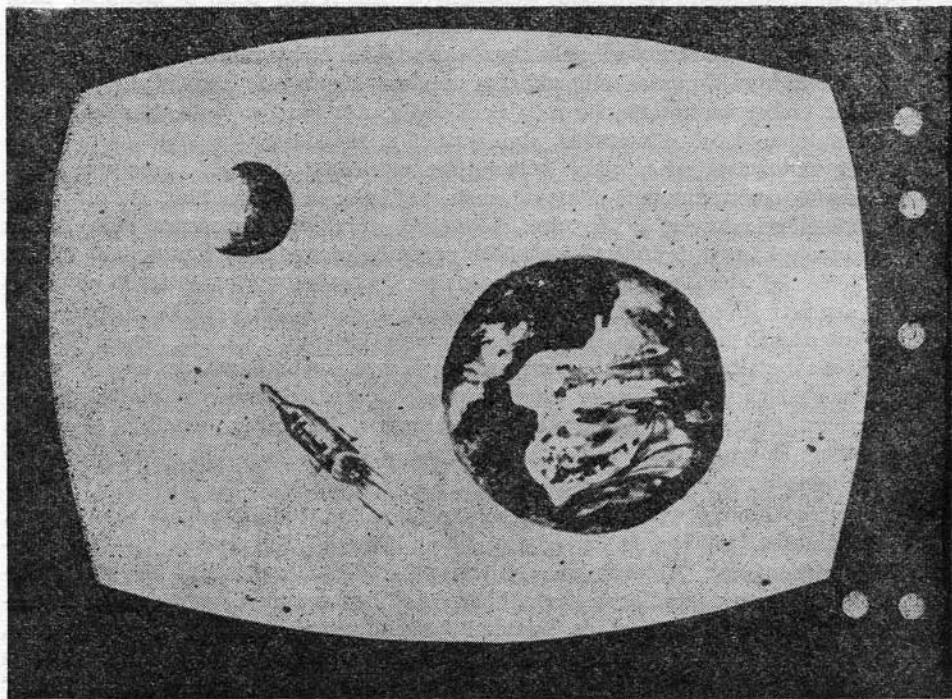
Az emberi létezés válsága a modern életformában, amiről annyit vitatkozunk, s amire számtalan erkölcsi és társadalmi tünet hívja fel figyelmünket — nem valami rejtelmes végzet. A technikai civilizáció elgépiető hatásának és rossz közérzetének okát nem kizárólag a technikában kell keresnünk, hanem bizonyos társadalmi tényezőkben, erkölcsi és szellemi beállítódásunk hibás beidegződéseiben. A modern embernek azonban meg kell találnia egyensúlyát; meg kell tanulnia szétválasztani azt, ami örömet és biztonságérzetet ad, attól, ami csak „pótléka” lehet a természetes életnek.

A technika korának *zoon politikonja* sem változhat mássá, mint a több ezer éves embereszmény: az önállóan gondolkodó, önmagát egyénileg megvalósító ember, akinek cselekvése a gondolkodástól kap motivációt és az ittlét sorsszerű tudatától örömet a munkában.

Az újkor elején „idolumok“ (Bacon) homályosították el a tisztánlátást, a huszadik században az elektronikus kódosítás és a szervezett idomítás olvasztja be az átlagembert az életforma gépszerkezetébe. Az új kaloda elviselhetlenebb kényserhelyzetet teremthet, mint a történelemből ismert önkényuralmak. Olyan helyzetben, mikor az emberek már nem gondolkodnak, hanem technicizált módszerekkel „táplálják beléjük“ az egyetlen cselekvési módozatot, és ők cáfolhatatlan igazságként fogadnak el minden hangzatos kijelentést — elvesztik szabadságukat, létüknek lényegét és értelmét.

A technikai civilizáció korának új életbölcösségre és erkölcsre van szüksége, amely tudatosítja az ittlét értelmét és a technika szerepét abban, hogy ez megvalósuljon. Az emberrel foglalkozó tudományoknak választ kell adniuk a biológiai és társadalmilag újrasarjadó létkérdésre. Ez a feladat a marxista filozófiára vár. Az egzisztencializmus kiszakította az embert a tudomány tárgyát alkotó természetből, a neopozitivizmus pedig csak a tudományos igazságokat vizsgálja, mivel — úgymond — „nincs összefüggés az akarat és a világ között“ (Wittgenstein).

Korunk erkölcsi alternatívája: vagy a technikához idomulunk, átvéve annak működési mechanizmusát, s gépiesen végzett munkába törjük magunkat — vagy megvalósítjuk a minőségi életet, a sokoldalúan fejlett személyiséget, visszaszerezük a munka elvesztett örömét, értelmet találunk létünkben.

Kabán József: Világegyetem — emberközelen